

مطالعه تطبیقی نقشمایه گریفین در ایران و یونان

بیتمصباح * سارا شادرخ **

تاریخ دریافت: ۹۹/۵/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۹

صفحه ۱۷۳ تا ۱۹۱

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

گریفین موجودی است که از ترکیب دو حیوان شیر و عقاب متولد شده و قدرت زمینی شیر را به نیروی آسمانی عقاب پیوند می‌دهد. این ویژگی، آن را به یکی از کامل‌ترین نمادهای قدرت و پادشاهی تبدیل کرده است. هنرمندان عیلامی برای اولین بار این نقش‌مایه را ابداع نموده‌اند ولی نمونه‌های آن در اغلب تمدن‌ها از جمله بین‌النهرین، مصر و یونان به کار رفته است. مسئله اصلی پژوهش بررسی تغییرات نقشمایه تحت تأثیر باورهای اسطوره‌ای این دو سرزمین است. هدف پژوهش عبارتند از الف- بررسی میزان شباهت‌ها و تفاوت‌های ظاهری نقش‌مایه و ب- تحلیل مضامین مرتبط با نقشمایه در این دو سرزمین. در نهایت پژوهش به دو سؤال پاسخ می‌دهد: ۱- شباهت‌ها و تفاوت‌های نقشمایه در ایران و یونان چیست؟ ۲- تأثیر باورهای اساطیری بر شیوه‌های کاربرد نقشمایه و تغییرات فرمی آن، چیست؟ روش تحقیق در این پژوهش تحلیل محتوای و شیوه‌گرد آوری اطلاعات اسنادی است. در این پژوهش ۱۴۵ نمونه تصویر گریفین با شیوه نمونه‌گیری «انتخابی هدفمند» گردآوری و بررسی شده‌اند. و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو شیوه ماتریسی و تحلیل محدوده‌ای استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد شکل و مضمون گریفین‌های یونانی تحت تأثیر فرم و مضمون در گریفین‌های ایرانی است. از دوره اشکانی بازنمایی گریفین با دهان باز در ایران متداول شده و این شکل در یونان به اصلی‌ترین شکل گریفین تبدیل شده است. در یونان ساخت سردیس گریفین متداول است اما در ایران حکاکی و حجاری آن رواج دارد. گریفین در ایران در بسیاری موارد در کنار پادشاه بازنمایی می‌شود، همچنین با سمبل‌های گیاه زندگی، حلقه بالداری ارتباط می‌یابد. اما در یونان در کنار ایزدان تصویر شده است. در هر دو تمدن، گریفین قوی‌ترین نماد قدرت است. در ایران با ایشنوشیناک و میترا (مهر)، در یونان با آپولو، آتنا و دیونیسوس ارتباط می‌یابد. این موجود با نمادهای ایزدی مرتبط با خورشید و روشنایی پیوند خورده است و به عنوان نماد محافظت، روشنایی و خرد شناخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها

گریفین، شیر، عقاب، هنر ایران، هنر یونان

Email: bitamesbah@semnan.ac.ir

Email: s_shadrokh@semnan.ac.ir

* استادیار، گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه سمنان، سمنان (نویسنده مسئول)

** مربی، گروه ارتباط تصویری، دانشکده هنر، دانشگاه سمنان، سمنان

مقدمه

یکی از روش‌های متداول در آفرینش جانوران و موجودات تخیلی ترکیب چند جانور با یکدیگر است. این شیوه از دیرباز در میان تمدن‌های کهن به‌طور گسترده استفاده شده است. ترکیب خصوصیات متفاوت چند جانور در یک موجود خیالی، بر سایر امکانات خلقت و نیز رهایی از اصول قراردادی عالم خلقت اشاره دارد. در دوران کهن استفاده از نقوش ترکیبی از کثرت و تنوع بیشتری برخوردار بوده است. یک نقش‌مایه در طول زمان تحت تأثیر اعتقادات اساطیری و آیینی تغییر نموده، مجموعه‌ای از نقوش بعدی را تولید می‌نماید. در واقع، فرم اولیه نقوش بدون تغییر باقی مانده و تنها افزودن و یا کاستن برخی از اندام‌ها و اجزاء به ترکیب اولیه، سبب تغییر کارکرد، جایگاه و حتی نام این موجودات در بستر فرهنگی است که آن‌ها را تولید نموده است.

موجودات ترکیبی به‌طور قطع از هزاره پنجم قبل از میلاد در هنر ایران به کار گرفته شده‌اند. انبوه موجودات ترکیبی، نشان‌دهنده گرایش و علاقه ساکنان فلات ایران در به‌کارگیری این قبیل نقوش است. یکی از قدیمی‌ترین ترکیب‌های شناخته‌شده در میان موجودات ترکیبی و تخیلی، ترکیب «گره‌سان-پرنده» است. در ایران فرم اولیه این ترکیب استفاده از دو حیوان «شیر و عقاب» در کنار یکدیگر است. موجودی که از ترکیب شیر و عقاب حاصل شده، گریفین نام دارد و یکی از اولین موجودات ترکیبی شناخته‌شده در فلات ایران به شمار می‌رود. نقش‌مایه گریفین نه‌تنها در ایران بلکه در بسیاری از تمدن‌های شرق باستان (بین‌النهرین، مصر و حتی هند) و تمدن‌های غرب (یونان و روم) به کار گرفته شده است.

این موجود از هزاره سوم قبل از میلاد در ایران و هزاره دوم قبل از میلاد در میان اقوام مختلف شرق به کار گرفته شده است و در طول زمان با تغییرات بسیار انواع دیگر حیوانات اساطیری مانند سیمرغ، عقبا و سنن مرو^۱ شناخته می‌شوند. تمامی این حیوانات از افزوده شدن اندام‌های دیگر مانند بال عقاب، دم شاهین، دم عقرب، دم پرنده‌گان، دم شیر، نیم‌تنه گربه وحشی، گوش خر (یا اسب) و حتی تاج به ترکیب اولیه گریفین به دست آمده‌اند. گستره وسیع و تداوم استفاده از این نقش‌مایه دستمایه پژوهش حاضر قرار گرفته است. **مساله پژوهش** بررسی ریشه‌های معنایی نقش‌مایه و میزان تغییرات آن در سایه باورهای اساطیری ایران و یونان است. در حقیقت **مساله** شناسایی ویژگی‌های این نقش‌مایه در هر سرزمین و همچنین پرداختن به این نکته است که فرم ظاهری نقش‌مایه تا چه اندازه تحت تأثیر اعتقادات و نیز سنت‌های بصری در دو سرزمین ایران و یونان، قرار دارد.

هدف مطالعه میزان شباهت‌ها و تفاوت‌های ظاهری و مضمونی نقش‌مایه در این دو سرزمین است. این پژوهش

با بررسی نمونه‌های تایید شده و موجود در موزه‌های معتبر دنیا، تلاش دارد تا به این **سؤالها** پاسخ گوید:

- ۱- شباهت‌ها و تفاوت‌های فرم نقش‌مایه در ایران و یونان چیست؟
- ۲- میزان تأثیر باورهای اساطیری بر شیوه‌های کاربرد نقش‌مایه و تغییرات فرمی آن، چیست؟

در میان انواع نمادهای حیوانی، کمتر نقش‌مایه‌ای با این گستردگی و وسعت به کاررفته است. این تداوم نشان از اهمیت نمادین نقش‌مایه در گستره باورهای اساطیری دارد. **اهمیت و ضرورت تحقیق و مطالعه** در خصوص این نقش‌مایه نمادین با در نظر گرفتن تداوم استفاده از این نقش‌مایه آشکار می‌شود. بررسی نوع کاربرد این نقش در ایران به عنوان سرزمین ظهور نقش‌مایه در مقایسه با یونان، به عنوان سرزمینی که منشأ گسترش نقش گریفین در غرب شده است، اهمیت مطالعه تطبیقی نقش‌مایه در این دو گستره را عیان می‌سازد.

روش تحقیق

ماهیت پژوهش از نوع توصیفی و روش تحقیق مبتنی بر تحلیل محتواست، و سعی دارد از طریق تحلیل محتوا به شناخت تأثیر و تأثرهای متقابل نقوش بر یکدیگر دست یابد. **شیوه گردآوری اطلاعات** اسنادی است. **روش انتخاب و گزینش جامعه آماری**، انتخابی هدفمند است. با این شیوه ۱۴۵ نمونه در تحقیق بررسی و تحلیل شده است.

شایان ذکر است در انتخاب جامعه آماری نقوش و تصاویری که در اسناد معتبر باستان‌شناسی، تحت عنوان «گریفین» از آن‌ها نام برده شده است، گردآوری شده‌اند. با توجه به اینکه مقاله به دنبال کشف سیر تحول یک نقش‌مایه در طول زمان و مطالعه تأثیر و تأثیرات آن در دو حوزه تمدنی ایران و یونان، بیان وجوه شباهت و یا افتراق آنهاست، ملاک انتخاب نمونه‌هایی است که می‌توانند اطلاعات مورد نیاز را ارائه دهند. لذا نمونه‌گیری هدفمند بوده و در راستای پاسخگویی به اهداف پژوهش انجام شده است. تصاویر مخدوش، فاقد تاریخ‌گذاری مشخص و یا مورد تردید (از نظر تصویری و یا از نظر اعتبار باستان‌شناختی)، از مجموعه نمونه‌ها حذف شده‌اند. این نمونه‌ها از مجموعه‌های موجود در موزه‌های متروپولیتن، آشمولین، موزه کلیولند، مجموعه دانشگاه شیکاگو، گالری فریر، موزه هنرهای زیبای بوستون و همچنین گزارش‌های حفاری منتشر شده توسط دانشگاه ادینبورو، موزه لوور و گزارش‌های حفاری دانشگاه گان (بلژیک) تهیه شده‌اند. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو روش ماتریسی و تحلیل محدود‌های استفاده شده است که از جمله شیوه‌های متداول در روش تحلیل محتوا هستند.

پیشینه تحقیق

در مورد نقش‌مایه گریفین بر اساس جستجوی پژوهشگران دو مقاله مستقل وجود دارد. حمیده جابر انصاری در مقاله

I.Saenae Murv

پرنده‌ای که در اوستا «سنن» و در پهلوی «سین مرو» خوانده می‌شود (پوردو، ۱۳۳۶: ۵۷۵). در روایات مزدیسنی آن را پرنده‌ای می‌دانند که بر بالای درخت هزار تخمه لانه دارد و با پرواز خود سبب فرو ریختن تخم درخت می‌شود. برخی از محققان این پرنده را با سیمرغ یکی دانسته‌اند (کرتیس، ۱۳۸۴: ۲۴ و بهار، ۱۳۸۵: ۲۲۴). دلیل این انتساب به توصیف‌های موجود از پرنده سیمرغ در مروج الذهب و معادن الجواهر، برمی‌گردد اما بر اساس مطالعات پوردو و حتی بهار (در مطالعه‌های متأخرتر) احتمالاً این پرنده با عقاب، همانندی بیشتری دارد. در اوستا دوبار با واژه سنن به عقاب اشاره شده است (فقره ۴۱۶ بهرام‌یشت و فقره ۱۷۵ رشن‌یشت). همچنین بر زامیاد یشت، «پواییری سنن» به معنی برتر از پرش عقاب ذکر شده است (پوردو، ۱۳۳۵: ۳۲۷). همچنین پوردو و وارغن راهم‌نام دیگری برای سنن مرو می‌دانند (پوردو، ۱۳۸۰: ۳۰۲)؛ بنابراین نمی‌توان سنن مرو را همان سیمرغ دانست و انتساب آن به عقاب یا سیمرغ نیازمند بررسی‌های دقیق‌تر و مقایسه با برخی پرنده‌گان اساطیری دیگری همچون «چمروش» نیز است.

فرهنگی چاپ شده است. فرهنگ نمادها تألیف ژان شوالیه و آلن گرابران (ترجمه سودابه فضائی) منتشر شده به سال ۱۳۸۹ توسط نشر جیحون و یا فرهنگ‌نامه خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین نوشته جرمی بلک و آنتونی گرین که توسط پیمان متین ترجمه و توسط انتشارات امیرکبیر در سال ۱۳۹۲ چاپ شده است.

وجه تمایز اساسی مطالعه پیش رو با مطالعات فوق، نگرش تحلیلی این پژوهش به انواع ترکیب‌های معروف به گریفین در ایران به‌عنوان پیش‌نمونه شرقی و انواع نمونه‌های گریفین در یونان به‌عنوان پیش‌نمونه غربی آن است. پژوهش تلاش دارد تا وجوه اشتراک و افتراق این نقش‌مایه را در دو تمدن فوق بررسی نماید. شیوه نمایش نقش‌مایه در ایران و یونان بررسی می‌شود و وجه تازه و نوآورانه پژوهش حاضر مقایسه مفاهیم مؤثر بر شکل‌گیری نقش‌مایه میان دو فرهنگ غربی (یونان) و شرقی (ایران) است.

مبانی نظری پژوهش

تعریف گریفین

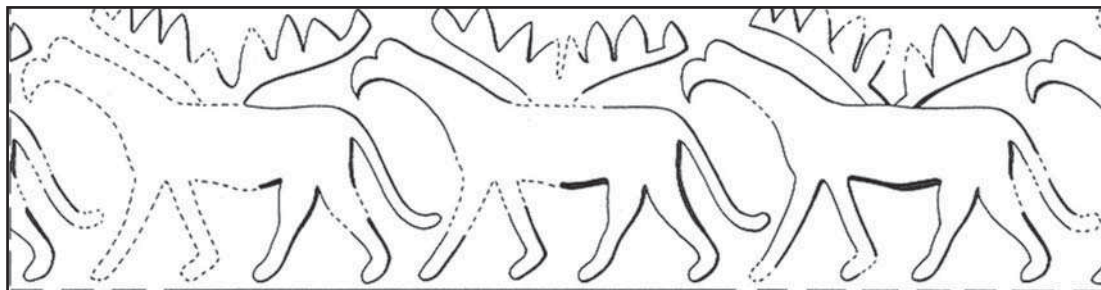
«گریفین حیوانی است افسانه‌ای که بدن بال‌دار یا بدون بال و پاهای عقبی و دمى به شکل شیر داشته، درحالی‌که سر و پاهای جلویی وی به شکل یک پرنده -معمولاً عقاب- است» (بلک و گرین، ۱۳۸۵: ۱۶۶). این شکل، اصلی گریفین است اما در طول زمان تغییرات زیادی در این شکل اصلی رخ داده است و جزئیات دیگری مثل شاخ و دم (حتی دم عقرب) نیز به این شکل اصلی اضافه شده‌اند.

گریفین یا شیردال را می‌توان در هنر اقوام مختلف از ایران و بین‌النهرین گرفته تا مصر، یونان و حتی نقاطی از شرق دور نیز مشاهده نمود (Perrot, 1976: 147). قدیمی‌ترین انواع گریفین مربوط به هزاره چهارم قبل از میلاد بوده و در مصر و ایران یافت شده است (Wyatt, 2009: 29). نمونه‌های اولیه گریفین در ایران مربوط به دوره پیش‌خطی و از دهکده چغامیش به دست آمده‌اند. این نقش‌مایه در ایران و بین‌النهرین نقش‌مایه مورد توجهی است، و بافاصله زمانی اندک در هر دو تمدن بر روی انواع مهر، استفاده می‌شود. مهرهای کشف شده در سوریه که مربوط به نیمه اول هزاره دوم قبل از میلاد هستند به خوبی نشان می‌دهند که نقش‌مایه گریفین در هنر اژه‌ای به شدت تحت تأثیر این نمونه‌های اولیه بوده است (Tessier, 1996: 87). در مصر قدیمی‌ترین نمونه‌های گریفین مربوط به دوره سلسله‌های اولیه است (Mostafa Kamal et.al, 2011: 3) و استفاده از آن پس از این تاریخ تداوم می‌یابد. ازدوران پادشاهی قدیم نیز آثار پراکنده‌ای از نقش‌مایه گریفین بر روی دیوارها به دست آمده است. در دوران پادشاهی میانه، نقش‌مایه گریفین به عنوان تزیین و حکاکی بر روی اشیاء فلزی و یا دسته خنجرها به کار رفته است (Morgan, 2010: 305). استفاده از نقش‌مایه این حیوان در تمامی دوران پادشاهی

خود تحت عنوان «نمادشناسی گریفین و سیر تحولات فرمی آن در هنر ایران پیش از اسلام» که در کتاب ماه هنر در سال ۱۳۸۷ به انتشار رسیده، بررسی مجملی در خصوص نقش‌مایه گریفین انجام داده است. در این پژوهش بررسی در سه دوره پیش از تاریخ، هخامنشی، ساسانی و اشکانی، معروف‌ترین نمونه‌های استفاده از نقش‌مایه گریفین معرفی و بررسی شده‌اند اما مهم‌ترین نوشتار در باب نقش‌مایه گریفین مقاله‌ای است تحت عنوان «The Golden Griffin from Arjan in Elam and Persia» که توسط خاویر الوارزا، در سال ۲۰۱۰، در مجموعه «Griffin from Arjan in Elam and Persia» که توسط خاویر الوارزا، در سال ۲۰۱۰، در مجموعه «Griffin from Arjan in Elam and Persia» چاپ شده به مطالعه حلقه طلایی ارجان اختصاص یافته است. نقش‌مایه حکاکی شده بر روی این حلقه یک جفت شیر-گریفین را در دو طرف یک درخت (گیاه) نمایش می‌دهد. نویسنده مقاله ضمن معرفی و مطالعه حلقه طلایی ارجان به بررسی نقش‌مایه گریفین بر روی حلقه ارجان پرداخته است. در مقاله فوق نمونه‌های نقش‌مایه گریفین در بین‌النهرین با تصویر روی حلقه ارجان مقایسه شده‌اند. در نشریه نگره شماره ۳۹ به سال ۱۳۹۵، ابوالقاسم دادور و رویا روزبهانی (۱۳۹۵)، در مقاله تحت عنوان «مطالعه تطبیقی جانوران ترکیبی در هنر هخامنشیان و آشوریان»، ضمن بررسی انواع نقش‌مایه‌ها، نقش‌مایه گریفین را نیز به‌صورت اجمالی در دوره فوق مطالعه نموده‌اند. در مقاله «نقش اسطوره‌های ایران و یونان در پیکرنگاری بخش قدامی ریتون‌های اشکانی نسا» که در نشریه پژوهش‌های باستان‌شناسی شماره ۲۱ به قلم مصطفی رستمی به همراه سایر نویسندگان تالیف و منتشر شده، نقش‌مایه گریفین به‌عنوان یکی از پیکره‌های قدامی این ریتون‌ها بررسی و تحلیل شده است.

در دو پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد نیز به این نقش‌مایه اشاره شده است. فتانه محمودی (۱۳۸۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان بررسی نقوش تزیینی هنر دوره ساسانی به راهنمایی دکتر آیت‌اللهی، در دانشگاه تربیت مدرس و ایمان زکریایی (۱۳۸۶) در پایان‌نامه با عنوان بررسی نقوش اساطیری در منسوجات ساسانی به راهنمایی دکتر طاووسی مجدداً در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس، هر یک به بررسی بخشی از نقش‌مایه‌های اساطیری دوره ساسانی یا ایران و بین‌النهرین پرداخته‌اند و ضمن این بررسی‌ها به نقش گریفین نیز اشاره شده است.

علاوه بر موارد ذکر شده در کتابهای مختلفی نیز به این نقش‌مایه اشاره شده است. از مهم‌ترین منابع در این دسته باید به کتابهایی که در ادامه می‌آید اشاره نمود: فرهنگ مصور اصطلاحات هنر تجسمی تألیف محمدرضا ریاضی منتشر شده در سال ۱۳۷۹ توسط دانشگاه الزهراء، کتاب دنیای گمشده عیلام نوشته والتر هینتس و ترجمه فیروز فیروزنیا، این کتاب در سال ۱۳۸۳ توسط نشر علمی و

تصویر ۱. نقشمایه گریفین بر روی مهرهای چغامیش. مأخذ: Delougaz and Kantor, 1996: pl.136, fig.c

تصویر ۳. نقشمایه گریفین به دست آمده در حفريات جبل التعريف، مصر. مأخذ: Wing, 2015: 157

تصویر ۲. نقشمایه گریفین به دست آمده در حفريات نخب، مصر. مأخذ: URL9

(Moortgate, 1940: 126).
پرسش بسیار مهم در رابطه با گریفین در واقع در باب واقعی یا افسانه‌ای بودن این موجود است، (جابر انصاری، ۱۳۸۷: ۱۰۰). آدرین مایر^۲، احتمال وجود جانوری با ویژگی‌های فیزیکی گریفین را ممکن می‌داند. بخشی از مطالعات او بر کشفیات زیست‌شناسانه مبتنی است و ضمناً تلاش دارد تا بر اساس این مطالعات، اسطوره‌های یونان و رم را توضیح دهد (همان: ۱۰۰). او در این رابطه کتابی به رشته تحریر در آورده است. فصل اول کتاب به گریفین اختصاص دارد. مایر در این فصل یک نوع دایناسور کوچک شاخ‌دار به نام Protoceratops^۳ را معرفی می‌کند که از نظر او با گریفین ارتباط و شباهت‌های فیزیکی دارد. این دایناسور از راسته شاخ‌چهرگان است و مایر این ویژگی را با فرم شاخ‌مانندی که بر روی سر گریفین‌های غربی اضافه شده، مرتبط می‌کند. اگرچه این نوع دایناسور بالدار نیست اما مایر اضافه کردن تخیلی بال‌ها را به Protoceratops نتیجه فرآیند اساطیری شدن آن و تولد نقش‌مایه گریفین می‌داند (Mayor, 2000: 17).

شاید بتوان برخی از انواع گریفین را با نمونه‌های واقعی در طبیعت مرتبط نمود اما حقیقت این است که تنوع بی‌شمار تصاویر به نمایش درآمده از این حیوان، تصمیم‌گیری در

میانهمواره با پادشاه و مفاهیم مرتبط با پیروزی و قدرت او همراه است. از زمان سلسله سیزدهم به بعد نقشمایه گریفین در مصر تحت تأثیر هنر اژه‌ای تغییرات زیادی پیدا می‌کند (Wyatt, 2009: 31). در حقیقت این نقشمایه به سرعت در تمامی سرزمینهای مختلف گسترش یافته و مورد توجه بوده است. در بین‌النهرین از دوره اوروک قدیم فرم‌های اولیه گریفین، به شکل پرنده‌ای با سر شیر ظهور یافته و ایمدوگود^۱ نامیده می‌شود (Frankfort, 1939: 12).

اگرچه ایمدوگود با انزو و حماسه ربایش لوحه سرنوشت مرتبط است، اما در طول زمان با مجموعه‌ای از ایزدان باد و طوفان نیز ارتباط یافته است. بنا به نظر بسیاری از باستان‌شناسان، گریفین به شکلی که اژدر-شیر خوانده می‌شود (با پاهای جلویی شیر و پاهای عقبی عقاب) شکل تغییر یافته ایمدوگود است و از دوره اکدی (b.c. 2370-2230) تا نواشوری در هنر این منطقه رواج داشته است (Van Buren, 1946: 10). (بلک و گرین، ۱۹۹۷: ۱۷۹ و ۲۰۰). تکوین فرم‌های مختلف تصویری این حیوان به‌طور خاص در ایران و بین‌النهرین به‌عنوان موجوداتی دیگر همچون "اژدر" و یا "اژدهای بال‌دار" شناخته شده است (Ward, 1910: 48-52; Frankfort, 1939: 72-122;)

1. Imdugud

2. Adrienne Mayor

دانشگاه استنفورد

۳. پروتوسراتوپس نام یک جنس دایناسور از زیر راسته شاخ‌چهرگان است. قلمرو زندگی آن‌ها ۷۵ میلیون سال پیش در مرکز آسیا قرار داشت (خسروی، ۱۳۹۵: ۸۸-۹۱).

که از زیگورات چغازنبیل به دست آمده‌اند، نیز مشاهده نمود (هینتس، ۱۳۷۱: ۲۰۶-۱۹۸). «نمونه‌های فراوانی از نقش گریفین، بر روی تکه‌های پراکنده کاشی در هنر ایلامی مربوط به ۱۷۷۱-۱۲۰۷ ق.م. یافت شده است.» (Porada, 1965: 67).

ژان پرو به کشف تکه‌های پراکنده‌ای از نقش برجسته روی سفال قرمز رنگ در کاخ شاهی شوش اشاره می‌کند که احتمالاً در دو طرف ورودی‌ها به کار می‌رفته‌اند. و از کنار هم قرار دادن آنها تصویر موجودات تخیلی از جمله گریفین به دست می‌آید. (Perrot, 1976, 156)

بر روی مهرهای استوانه‌ای فراوانی مربوط به دوره ایلام جدید (قرن نهم تا هشتم ق.م.) به دست آمده‌اند که نقش گریفین بر روی آنها حکاکی شده است. (Porada, 1965: 70).

در دوره ایلام جدید نقش گریفین بر روی انواع اشیاء از جمله جعبه‌های مختلف بدل چینی حکاکی شده است. پس از این دوره ایلامی استفاده از نقش گریفین در ایران بسیار متداول می‌شود.

اشیاء فلزی لرستان از جمله معبود اشیاء فلزی است که گریفین نشسته را نشان می‌دهد. این اشیاء احتمالاً به عنوان لگام اسب استفاده می‌شده‌اند و به زمان بین قرن ۹ تا ۷ ق.م. مربوط می‌شود (دادور و مصباح، ۱۳۸۶: ۱۳۰). استفاده از گریفین بر روی انواع اشیاء فلزی به ویژه طلا قرن‌ها ادامه دارد. شاخص‌ترین این تزیینات گریفین‌هایی هستند که بر روی جام‌های طلایی مارلیک (تصویر ۵)، یا پلاک سینه طلا حکاکی شده‌اند. در مجموعه اشیاء زیویه، سردیسهای کوچکی از جنس طلا به دست آمده که حیوان گریفین را نشان می‌دهند، (Porada, 1965: 132).

شیردال‌ها در دوران هخامنشی از اندازه‌های بزرگ برای سرستون تا ابعاد کوچک برای زیورآلات ساخته شده‌اند. سرستون‌های به شکل گریفین شکل ساده‌تری دارند اما در زیورها و نقش برجسته‌ها، تزیینات و ریزه‌کاری‌ها بیشتر و متمایزتر است (تصاویر ۶ تا ۸). در یکی از نقش برجسته‌های تخت جمشید، دم عقرب و در نقش کاخ صد ستون، دم شیر به نقش گریفین افزوده شده است. گریفین شاخدار به فراوانی در نمونه‌های زیورآلات هخامنشی دیده می‌شود. اضافه کردن شاخ جنبه احترام و تقدس این موجود را مضاعف می‌کند (تصویر ۶).

پس از دوره هخامنشی، دوره اشکانی را باید دوره گریفین‌ها دانست. استفاده از نقش‌مایه گریفین در این زمان به شدت مورد توجه بوده است. ریتون‌های به دست آمده از نسا و مربوط به دوره اشکانی یکی از کامل‌ترین مجموعه‌هایی است که انواع متعددی از گریفین‌ها را به نمایش می‌گذارند (تصویر ۹). این اشیاء در عین حال که با نقوشی از خدایان المپ در گرد دهانه تزیین شده و سبک هنر یونانی را بازنمایی می‌کنند، در ماهیت اصلی‌شان وابسته به میراث کهن شرقی- ایرانی بوده‌اند» (فریه، ۱۳۷۴: ۵۲-۵۳).

این مورد را مشکل می‌سازد (Alvarez, 2010: 334). در نهایت، گریفین موجود اساطیری است که از آمیخته شدن دو حیوان شیر و عقاب، شکل گرفته است و افزوده شدن هر جزء دیگر (شاخ، بال، گوش و دم سایر موجودات) به پیکره آن، موجود جدیدی را ایجاد کرده است.

گریفین در ایران

موجودات ترکیبی به‌طور قطع از هزاره پنجم قبل از میلاد در هنر ایران به کار گرفته شده‌اند، (مصباح، ۱۳۹۱: ۴۱۵). گریفین یکی از مهم‌ترین موجودات ترکیبی است که به‌طور مستمر در ایران کاربرد داشته است. بررسی دقیق باستان‌شناسی پیرامون ریشه‌شناسی و تاریخچه استفاده از نقش‌مایه گریفین نشان می‌دهد که این حیوان متعلق به ایران است.

هلن کنتور در حفريات دهکده پیش‌خطی چغامیش به نقش‌مایه ساده‌ای از گریفین بر دو قطعه مهر مربوط به ۳۱۰۰-۳۴۰۰ ق.م. اشاره نموده و آن‌ها را اولین تصویرهای به دست آمده از گریفین در شرق می‌داند، (Delougaz and Kantor, 1996: pl. 136, figs. c, e (تصویر ۱)).

به غیر از این نمونه کشف‌شده در چغامیش، یک تصویر دیگر از حیوان گریفین در حفريات نخب (نقاده) ۱ در مصر یافت شده است که در زمره قدیمی‌ترین نمونه‌های تصویری گریفین قرار می‌گیرد. (Patch, 2012: 139-140). تصویر گریفین مصری بر روی یک لوحه سنگی نذری حکاکی شده است و شباهت زیادی به نمونه چغامیش دارد (تصاویر ۲ و ۳). در تاریخ‌گذاری‌های انجام‌شده در موزه آشمولین، این اثر در حدود ۳۱۰۰-۳۳۰۰ قبل از میلاد تاریخ‌گذاری شده است (URL9). در مطالعه و گزارش‌های دینا پیچ، مدیر بخش مطالعات مصر در موزه متروپولیتن، نمونه چغامیش قدیمی‌تر از این نمونه مصری است. والتر هینتس نیز در بررسی هنر ایلامی اظهار می‌دارد که «گریفین موجودی است با سر عقاب و بدن شیر که به وسیله ایلامی‌ها ابداع شد و سپس از ایران به نقاط دیگر وارد شد» (Hinz, 1972: 165 (تصویر ۴)).

خاویر الوارز در سال ۲۰۱۰ ضمن بررسی حلقه طلایی ارجان (بهبهان)، نقش‌مایه گریفین حکاکی شده بر روی حلقه را تحلیل و زمان ظهور این حیوان را به طور دقیق مطالعه نموده است. نتایج مطالعه او نشان می‌دهد گریفین حکاکی شده بر روی مهر چغامیش کهن‌تر از نمونه مصری است و نه تنها نقش‌مایه گریفین برای اولین بار در ایران خلق شده است بلکه تمامی انواع دیگر گریفین در بین‌النهرین و سایر تمدن‌های کهن، متعلق به پس از این تاریخ هستند، (Alvarez, 2010: 330-337).

زیگورات چغازنبیل در حدود میانه قرن سیزدهم قبل از میلاد به دست مردم ایلام ساخته شده و در برخی ورودی‌های آن از تصویر یا پیکره گریفین استفاده شده است. این نقش را می‌توان بر روی کاشی‌های آبی‌رنگی

تصویره. نقشمایه گریفین بر روی بخشی از جام مارلیک. مأخذ:
نگهبان، ۱۳۷۸: ۹۸.

تصویره قدیمی‌ترین نمونه گریفین عیلامی، مأخذ: هینتس، ۱۳۷۱: ۸۹.

«سیمرغ» نیز دیده می‌شوند. در حقیقت، در اغلب موارد به جز دم بلند و پرپشت شبیه به دم طاووس نمی‌توان وجه تمایز دیگری میان نقش شیر دال‌ها و سیمرغ‌های ساسانی قائل شد (تصاویر ۱۲-۱۰).

گریفین در یونان

تصویر گریفین در یونان نسبت به نمونه‌های ایرانی قدمت کمتری دارد. قدیمی‌ترین نمونه‌ها از نقش‌مایه گریفین در هنر مینوسی و بر روی انگشتری‌های به‌دست‌آمده از مقابر جزیره کرت^۱، مربوط به قرن ۱۷ قبل از میلاد دیده شده است (Bietak, 1996: 55). این آثار نشان دهنده تأثیرات عمیق مهرهای استوانه‌ای هستند که طی هزاره دوم قبل از میلاد از بین‌النهرین به یونان راه یافته‌اند. مقایسه نقوش روی این مهرها با نمونه‌های یونانی به خوبی این تأثیر را نشان می‌دهد. این نمونه‌های یونانی بر روی هنر میتانی نیز تأثیر چشمگیری داشته‌اند (Morgan, 2010: 305).

فرسک‌های متنوعی که در نقاط مختلف از جمله هیکاسوس، آتن و تراپزانت یافت شده‌اند، نقش‌مایه گریفین را نشان می‌دهند که به‌عنوان تزیین بر روی دیوارها به کار گرفته شده است. (Robtson, 1991: 31-32)، (تصاویر ۱۵-۱۳). علاوه بر نقاشی، حجاری گریفین بر روی جعبه‌های عاجی و یا فلزی نیز در هنر میسنی متداول است. با دقت در نوع پردازش نقش‌مایه گریفین بر روی این آثار می‌توان ردپای سنت هنر میسنی-یونانی را مشاهده نمود. طبیعت‌گرایی دلنشین یونانی، حرکت پنهان در نمایش اندام‌ها، شکل اسپیرالی بال‌ها، همه سنت‌هایی که در هنر یونان محسوب می‌شوند، (Green, 1982: 49).

در دوره آرکاییک، حدود قرن هفتم قبل از میلاد موج نفوذ هنر شرقی در هنر یونانی شدت گرفت. از این زمان است که برخی از ویژگی‌های هنر شرقی به‌شدت در آثار هنری یونان نفوذ می‌کنند. یکی از مهم‌ترین تأثیرات هنر شرقی بر هنر یونانی در استفاده از شکل حیوانات تخیلی نمود پیدا می‌کند. استفاده از انواع موجودات افسانه‌ای بیش‌ازپیش مورد توجه واقع می‌شود و در این میان، نقش‌مایه گریفین

گریفین‌ها به‌عنوان پیکره انتهایی ریتون قرار گرفته‌اند و ظرافت در ساخت و پرداخت هر یک از آن‌ها چشمگیر است. گریفین در ریتون‌های اشکانی دو شاخ S شکل بر روی سر دارد (تصویر ۹)، سطح شاخ‌ها یا ساده است و یا با تزیینات اسپیرال شکل پوشیده شده است. دهان باز است و زبان و دندان‌ها دیده می‌شوند و گوش‌ها به سمت جلو کشیده شده‌اند. (Masson, 1982: 133-136).

در دوره ساسانی بر روی بسیاری از آثار فلزی و حتی در تزیینات معماری می‌توان نقش شیردال یا گریفین را به شکلی که تا پیش از این رایج بود، مشاهده نمود. در حفريات قلعه یزدگرد نقوش نیم برجسته‌ای گچی از شیردال‌های در حال حرکت وجود دارد که همه در وضعی یکسان و با سری منقاری شکل، بال‌های گشوده و دم‌ی خمیده تجسم یافته‌اند. این نقش از لحاظ ترکیب‌بندی پیش‌قدم‌بانمایی‌های سیمرغ در هنر ساسانی شناخته شده است (فریه، ۱۳۷۴: ۵۴-۵۳). مهم‌ترین اتفاق در در دوره ساسانی تولد نقش تازه‌ای است که شباهت‌های بسیاری به تصویر گریفین دارد و به سیمرغ ساسانی معروف است. سیمرغ ترکیبی است از شیر یا پلنگ در قسمت سر، با بال‌ها و چنگال عقاب و بعضاً دم‌ی از پرها و طاووس و تنها در هنر ساسانی شناخته شده است. (محمودی، ۱۳۸۰: ۱۵۵) (تصویر ۱۲). «ذکر سیمرغ در اوستا (فروردین یشت و بهرام یشت) آمده است. آنچه در اوستا راجع به سیمرغ آمده است، راجع به جنبه پزشکی و جادویی سیمرغ است. در دادستان مینوی خرد هم ذکر سیمرغ هست و آنجا آشیانه او را بر درختی افسانه‌ای می‌پندارند که چون سیمرغ از آن برخیزد، هزار شاخه از آن می‌روید و چون بر آن نشیند، هزار شاخه از آن می‌شکند» (ریاضی، ۱۳۷۵: ۱۰۴). به‌طور حتم، در بسیاری از موارد نمی‌توان تمایز چندانی بین نقش سیمرغ و شیردال ساسانی قائل شد. منقار عقاب، نیمه‌باز بودن این منقار و زبان بلند و خمیده که از آن بیرون آمده، همواره یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های تصویری نقش شیردال محسوب می‌شده است. در دوره ساسانی این ویژگی در نقوش معروف به

۱. تمدن‌های سواحل و جزایر دریای اژه به‌عنوان سرآغاز تمدن یونان شناخته می‌شوند. جزیره کرت مرکز باستانی تمدن اژه‌ای به شمار می‌رود. هنر جزایر کرت به نام مینوس پادشاه، هنر مینوسی، هنر سرزمین اصلی یونان هنر هلاسی، و هنر بین جزایر کرت و یونان هنر سیکلادی نامیده می‌شود. هنر و تمدن مینوسی (Minoan Art (B.C ۱۹۰۰-۲۶۰۰ (نخستین تمدن بزرگ اژه‌ای بود که در جزیره کرت یونان به شکوفایی رسید. هنر میسنی (Mycenaean Art) را بایستی میراث‌دار هنر جزایر کرت و هنر مینوسی دانست که در اواخر دوره برنز (حدود ۱۵۰۰ تا ۱۳۰۰ قبل از میلاد) در این مجموعه جزایر شکل گرفته است. ۲. پیشینه‌ترا به هزاره چهارم پیش از زایش مسیح بازمی‌گردد و در آغاز یکی از مهم‌ترین شهرهای فنیقی‌ها بوده‌است. پاره‌ای این شهر را کهن‌ترین شهر فنیقی می‌دانند.

تصویر ۷. نقش برجسته تخت جمشید، نقش ظرف با دسته‌هایی به شکل گریفین، مأخذ: گریشمن، ۱۳۷۱: ۲۲۰.

تصویر ۶. بازوبند طلا با تزیین گریفین، دوره هخامنشی، مأخذ: Pope, 1958: pl. 182

آن‌ها محسوب می‌شدند. یک نمونه از این ظرف‌ها از یک مقبره در سالامیس^۱ قبرس به دست آمده است (Osborn, 1998: 42-48). به مرور زمان طی قرن هفتم و پس از آن، نفوذ هنر شرقی و نقش‌مایه‌های این سنت در هنر یونان بیشتر شد. این تأثیر بر نقش‌مایه گریفین به صورت استفاده از این نقش‌مایه بر روی سفال‌های شرق یونان و نیز سفال‌های کرنتی نمود پیدا می‌کند. در مواردی حتی بر روی جواهرات نیز از این نقش‌مایه استفاده شده است (ibid: 65). بر روی سفالینه‌های یونانی که در شیوه‌های سرخ‌گون و سیاه‌گون تزیین شده‌اند، نقش‌مایه گریفین بسیار استفاده شده است (تصاویر ۲۰-۱۹). ارتباط گریفین با آپولو و نیز آتنا و دیونیسوس سبب شده تا این موجود اسطوره‌ای را در کنار نقش این خدایان بر روی سفالینه‌ها نقاشی کنند. گریفین به‌عنوان یکی از گردانندگان ارابه دیونیسوس و یا آپولو نمود پیدا می‌کند. آپولو را می‌توان سوار بر پشت گریفین مشاهده نمود و سپر آتنا نیز با نقش‌مایه گریفین تزیین شده است. جنگ گریفین با موجودات دیگر و یا حمله او به حیواناتی مثل اسب نیز از جمله مضامین مورد توجه بر روی این سفال‌ها محسوب می‌شود (تصاویر ۲۰-۱۹).

علاوه بر نقاشی روی سفال، در دو شهر ترا و ایونیه نمونه‌هایی از سکه با تصویر گریفین به دست آمده‌است. (Michlits, 2008: 11-13). "در سکه‌های ترا بال‌های گریفین شکل نوک‌تیزی دارند، درحالی‌که در ایونیه بال‌ها گرد هستند" (Osborn, 1998: 23). نقش گریفین در یونان به‌عنوان یک موجود مقدس حتی پس از میلاد مسیح باقی می‌ماند و از آنجا به هنر سایر مناطق اروپا نیز نفوذ پیدا می‌کند.

به یکی از نقوش بسیار مورد توجه و پسند تبدیل می‌شود. (Osborne, 1998, 43-48).

تفاوت عمده گریفین‌های یونانی با نمونه‌های قدیمی‌تر میسنی به شکل کلی آن‌ها مربوط می‌شود. در نمونه‌های میسنی بر قسمت پرده شکل آن تأکید بیشتری شده است، در حالیکه در دوره‌های بعدی، قسمت "گره‌سان" اهمیت بیشتری دارد. (Robertson, 1991: 78).

در اغلب نمونه‌های یونانی سر بر روی گردن یک شیر قرار دارد اما در برخی از انواع دیگر یک گردن بلند انحنادار و شبیه گردن پرندگان، سر را به تنه حیوان متصل می‌نماید. در واقع، نوعی انحنای S شکل در گردن دیده می‌شود (تصویر ۱۷). سر، کشیده و راست است. گوش‌ها به شکل گوش‌های خرگوش و یا اسب نزدیک‌تر هستند. منقار باز و زبان خمیده به سمت بالا و بیرون را می‌توان در همه انواع گریفین‌های یونانی مشاهده نمود. در ساخت و پرداخت جزئیات صورت، ابروهای منحنی شکل و چشمان درشت بسیار زیبا ساخته و پرداخته شده‌اند. زائده‌ای که بر روی سرگریفین‌ها وجود دارد، ویژگی منحصرأ یونانی است که در نمونه‌های شرقی آن هرگز دیده نشده است (تصاویر ۱۸-۱۶). بهترین نمونه‌های سردیس فلزی از گریفین مربوط به هنر یونانی است. اگرچه این فرضیه وجود دارد که برخی از این سردیس‌ها از شرق به یونان وارد شده‌اند، اما تاکنون هیچ نمونه مجسمه برنزی گریفین در نقاط شرقی یونان کشف نشده است، و بنابراین ساخت سردیس گریفین یک روش یونانی است. (Osborne, 1998: 44-48) (تصاویر ۲۱-۲۳).

گریفین‌ها به‌عنوان تزیین پاتیل‌های بزرگ سه‌پایه به کار می‌رفتند (تصویر ۱۸) که به‌نوعی نمایانگر تمول صاحبان

۱. جزیره سالامیس Salamis در جنوب آتن قرار دارد و نبرد سالامیس نام سومین نبرد از دوره دوم جنگ‌های ایران و یونان است. (Higgins, 1981: 9-25).

تصویر ۹. ریتون با پیکره انتهایی به شکل گریفین، دوره اشکانی مأخذ:
URL11

تصویر ۸. ریتون با پیکره انتهایی به شکل گریفین، دوره هخامنشی
مأخذ: URL10

۲۴۳) اما از دوره اشکانی گربه وحشی جایگزین شیر می‌شود و حتی شیوه‌های بازنمایی آن تغییر می‌یابد. در دوره ساسانی شدت تغییرات بسیار بیشتر است و شکل گریفین از ترکیب انواع متنوع گربه‌سان‌ها و یا حیوانات درنده‌ای با دم بسیاری از پرندگان ساخته شده است. شکل و فرم گریفین در یونان تنوع و تغییر شکل حاکم بر تصویر گریفین در ایران را در نمونه‌های یونانی نمی‌توان مشاهده نمود. نمونه‌های میسنی با نمونه‌های یونانی تفاوت چندانی را از لحاظ شکل و ساختار نشان نمی‌دهند، در حالی‌که در ایران نقش‌مایه گریفین نه تنها به مرور دچار تغییرات بسیاری در اجزاء و شیوه نمایش می‌شود بلکه نقوش جدیدی مثل سیمرخ نیز از آن متولد می‌شوند. به نظر می‌رسد هنرمندان یونانی این موجود را تنها به عنوان حیوانی اساطیری پذیرفته، مجذوب ترکیب رازآلود آن شده‌اند. ترکیب‌های این موجود در اغلب موارد یک حیوان گربه‌سان را با سر عقاب نمایش می‌دهند که زبانی بلند و کشیده دارد. این زبان بلند جز در چند نمونه محدود مربوط به دوره اشکانی، در ایران دیده نشده و احتمالاً به تأثیرات هنر هلنی بر هنر اشکانی مرتبط است. به همین ترتیب استفاده از شاخ، آن‌طور که در ایران متداول است در نمونه‌های یونانی هرگز مورد توجه قرار نگرفته است.

ب- اسطوره شناسی نقش‌مایه

بررسی‌های نمادشناسانه، نقش‌مایه گریفین را در یک کلیت منسجم و فارغ از مفاهیم فرهنگی و مختص هر سرزمین مطالعه کرده‌اند. پژوهش حاضر تلاش دارد تا بخشی از مفاهیم اساطیری موثر بر شکل گریفین، و جایگاه این

بحث و تحلیل

مقایسه نقش گریفین در ایران و یونان

در این بخش، نقش‌مایه گریفین بر اساس نمونه‌های گردآوری شده (نمونه ۱۴۵) در ایران و یونان، در ۳ محور اصلی مقایسه می‌شود. این سه محور اصلی عبارتند از: الف- شکل و فرم نقش‌مایه، ب- اسطوره شناسی نقش‌مایه، پ- الگوهای بازنمایی نقش‌مایه. نقش‌مایه گریفین در ایران و یونان بر اساس هریک از این سه محور بررسی، تحلیل و در نهایت مقایسه می‌شود. مولفه‌های بررسی شده در این بخش در جدولهای ۱ تا ۳ ارائه شده است.

الف- شکل و فرم نقش‌مایه

بررسی شکل و فرم نقش‌مایه، شامل تحلیل تغییرات ظاهری و شکلی نقش‌مایه اعم از انواع ترکیبها و اندامهای به کاررفته در نقش‌مایه بر اساس نمونه‌های مورد مطالعه این پژوهش می‌شود.

شکل و فرم گریفین در ایران گریفین یا شیر دال در ایران تنوع چشم‌گیر و قابل ملاحظه‌ای دارد. گریفین در ایران به دو شکل اصلی دیده می‌شود:

- ۱- ترکیب دو نیم‌تنه (شیر و عقاب با هم)؛ زمانی‌که گریفین از ترکیب دو نیم‌تنه شیر و عقاب به وجود آمده است، نیم‌تنه جلویی می‌تواند به هریک از این دو حیوان متعلق باشد، یعنی پاهای جلویی عقاب یا شیر را داشته باشد.
- ۲- ترکیب بدن یک گربه‌سان با سر عقاب. این ترکیب بسیار مورد توجه است و کاربرد آن پس از دوره هخامنشی بسیار گسترش می‌یابد. در دوره هخامنشی برخی اندام‌ها مانند شاخ و یا دم عقرب به آن افزوده می‌شوند (مصباح، ۱۳۹۰:

تصویر ۱۱. بشقاب فلزی بانقش برجسته گریفین، دوره ساسانی، مأخذ: Pope, 1958: pl. 240

تصویر ۱۲. نقش پارچه به شکل گریفین و یا سیمرغ، دوره ساسانی، مأخذ: Pope, 1958: pl. 256

تصویر ۱۰. پایه تخت به شکل گریفین، دوره ساسانی، مأخذ: Pope, 1958: pl. 15

ژرفشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

گریفین در صفت‌هایی چون پادشاهی و سلطنت، محافظت و نگهداری با نمادها و مفاهیم مرتبط با عقاب ارتباط می‌یابد. "عقاب نماد همه ایزدان آسمان، خورشید نیمروزی، اصل روحانی، معراج، رهایی از بند، پیروزی، سلطنت، اقتدار و رفعت است." (هال، ۱۳۸۳: ۲۳۵-۲۳۱). عقاب در ایران نماد کهنی است و در ایلام مظهر -این شوشیناک- خدای حامی شوش بود. عقاب در دوران باستان، سمبل قدرت و فرّ پادشاهی بوده است. هخامنشیان عقاب را نشانه اقتدار و توانایی و مظهر جلال و عظمت می‌دانستند و پرواز این پرنده بزرگ و قوی را به فال نیک می‌گرفتند (صراف، ۱۳۸۷: ۶۳-۵۲). این صفت‌ها را بایستی به نقش‌مایه گریفین نیز متعلق دانست چراکه بر روی مهرهای ایلامی و هخامنشی گریفین به همراه پادشاه و در مضمون‌های ویژه او (جنگ، نیایش، مهار حیوانات) همراه با پادشاه یا ناظر بر اعمال پادشاه است. (Schmidh, 1957: 110-125)

ترکیب دائمی عقاب در نقش‌مایه گریفین حتی پس از دوره

حیوان را در دنیای اساطیر ایران و یونان، با تکیه بر نموده‌های تصویری و فرمی نقش‌مایه بررسی و کنکاش نماید. در این بخش ابتدا به نمادشناسی نقش‌مایه پرداخته می‌شود و سپس در یک جمع بندی کوتاه، ایزدان و مفاهیم اساطیری مرتبط با حیوان گریفین در ایران و یونان معرفی می‌شوند.

نماد شناسی نقش‌مایه:

گریفین قدرت زمینی شیر را به نیروی آسمانی عقاب پیوند می‌دهد و هم با نمادهای آسمان و هم با نمادهای زمین ارتباط دارد. گریفین از یک سو دارای برخی نمادهای این دو موجود مقدس (شیر و عقاب) است و از سوی دیگر برخی خصوصیات منحصر به خود را دارد. "به عبارت دیگر، گریفین نماد خورشید، آسمان، نور صبحگاهی که به طلایی زند، قدرت، هوشیاری و نیروهای مرکب شیر و شاهین است." (کوپر، ۱۳۸۶: ۱۵۲ و ۲۷۳).

تصویر ۱۴. نقاشی سریک گریفین در نقاشی‌های دیواری دوره میسنی
مأخذ: URL:2

تصویر ۱۵. بخش‌هایی از یک نقاشی فرسک با نقش گریفین، دوره میسنی.
مأخذ: Morgan, 2010: 320

تصویر ۱۳. تصویر بال گریفین که بر روی دیوار یک کاخ در میسنی نقاشی شده است
مأخذ: Bietak, 1996: 55

به همان اندازه که مفاهیم نمادین مرتبط با عقاب، در حیوان گریفین تجلی می‌کند، شیر نیز، سطح وسیعی از مفاهیم نمادین را به این حیوان می‌دهد. شیر در ایران با نماد خورشید ارتباط دارد. صفات این حیوان به قدری اهمیت داشته که بدون هیچ تردیدی آن را نماینده کامل خدای خورشید و پادشاه به کار برده‌اند، (جابز، ۱۳۸۰: ۷۸-۷۵). در بندهش شیر در گروه "گرگ‌سردگان" در کنار جانورانی مانند ببر و پلنگ قرار می‌گیرد که به آن‌ها کوتاه‌تاز می‌گویند (بندهش، ۱۳۹۷: ۱۰۰). در طول زمان انواع گربه‌سانان همچون گربه وحشی و ببر جایگزین شیر در نقش‌مایه گریفین می‌شوند.

"شیر در ایران باستان حافظ و نگهبان سرزمین قلمداد شده است و به مناسبت دارا بودن قدرت زیاد مظهر نیرو و قدرت پادشاه و مظهر مبارزه معرفی شده است" (هینلز، ۱۳۸۴: ۱۵۹-۵۶). در دوره هخامنشی، پادشاه با شکار کردن گریفین، به صورت سمبلیک پیروزمندی و فتح دائمی را متعلق به خود می‌گرداند. در بسیاری از صحنه‌های نیایش شاه که بر روی مهرهای هخامنشی حکاکی شده است، یک جفت گریفین ناظر بر صحنه هستند (Alvarez, 2010: 310). در مهرهایی که شاه به صورت سمبلیک، حیوانات درنده را شکار می‌کند، توسط دو گریفین در دو سمت محافظت می‌شود. به نظر می‌رسد گریفین‌های نشان داده‌شده در این صحنه‌ها، نگهبان فتح و نصرت پادشاه یا مظهر فر پادشاهی هستند (Schmidh, 1957: pl.60-). این خصلت نگهبانی به صورت دیگر نیز تجلی یافته

اوستایی باعث تجلی یافتن مفاهیم اساطیری مرتبط با عقاب در گریفین شده است. در بهرام بیشت کرده ۷ فقره ۱۹، بهرام در هفتمین تجلی خود به شکل مرغ وارغن بر زرتشت تجلی می‌کند. به زعم پورداوود، این مرغ همان عقاب (شاهین) است (پورداوود، بیشت‌ها، ج. ۲: ۱۲۴). ایزد بهرام یا ورث‌رغن^۱، فرشته پیروزی و نگهبان فتح و نصرت، در هفتمین تجلی خود در پیکر «وارغن» که مرغ مرغان، نامیده شده و صفات شاهین را دارد و از زرتشت حمایت می‌کند، ظاهر می‌شود. بعدها نماد فر کیانی می‌شود (بهار، ۱۳۸۴: ۹۷). علاوه بر این، به عنوان مظهر آسمان نمایان شده است (پورداوود، ۱۳۹۴: ۲۶۰). با این توصیف‌ها، گریفین با دارا بودن صفات و نیروهای عقاب، مظهری برای فر کیانی و پادشاهی نیز به شمار می‌رود. (دادور و مبینی، ۱۳۸۸: ۶۰).

ریتون‌های اشکانی نساء که با انواع گریفین تزیین شده‌اند، مربوط به معبدی هستند که در نساء یافت شده است. این اشیاء در ابعاد و اندازه‌هایی ساخته شده‌اند که کاربرد آیینی آن‌ها را تأیید می‌نماید (ماسون، ۱۳۸۳: ۴۵). استفاده از نقش‌مایه گریفین در تزیین این ریتون‌ها مفاهیم نمادین پیروزمندی، نگهبانی قدرتمند و حتی بازنمایی فر کیانی را متجلی می‌نماید (دادور و مصباح، ۱۳۹۱: ۵۴). در دوره ساسانی نیز انواع گریفین به عنوان تزیین لباس پادشاه، پایه‌های تخت شاهی و حتی بر روی مهرها و اشیاء فلزی و سفالی مرتبط با مضماین پادشاهی و سلطنت یا مضماین دینی به کار رفته است.

I. vorəθrayna

۲. مجموعه کاملی از مهرهای هخامنشی در کتاب تخت جمشید تألیف اریک فون اشمیت موجود است. نمونه‌های استفاده از نقش‌مایه گریفین که در متن به آن‌ها اشاره شده است، در این کتاب قابل مشاهده‌اند. برای مطالعه بیشتر و دیدن نمونه‌های کامل‌تر، به کتاب فوق و همچنین منبع اینترنتی زیر نگاه کنید:

<http://www.achemenet.com/en/tree/?/achaemenid-museum/object-categories/seals>

تصویر ۱۷. سردیس فلزی گریفین حدود ق.م، یونان. مأخذ: URL:3

تصویر ۱۶. سردیس فلزی گریفین حدود قرن هفتم ق.م، یونان. مأخذ: URL:4

بود» (همان: ۵۷). استفاده از شاخ به عنوان نشان الوهیت از دیرباز در ایران و بین‌النهرین متداول بوده است. مجموعه نیروهای نسبت داده شده به گریفین همچون نیروی حمایت‌کننده و نگهبان، در کنار صفت‌هایی مانند قدرتمندی، وفاداری، نجابت و شرافت را نبایستی تنها ویژگی‌های این موجود دانست. در برخی اسطوره‌ها و روایت‌ها، نیروهای شر را نیز به این حیوان نسبت داده‌اند. به طور مثال در حماسه بابلی انوما الیش^۱. در این اسطوره مردوک^۲ (خدای پهلوان) با دیوان پیر (تیامات^۳) مبارزه می‌کند. جانوران خیالی شبیه به گریفین در جنگ میان مردوک و تیامت حضور دارند. در برخی نقوش به دست آمده و مربوط به این حماسه، صحنه جنگ مردوک با جانوری که نیمی شیر و نیمی عقاب است، نشان داده شده است (مک کال، ۱۳۸۶: ۹۱).

ایزدان مرتبط با نقشمایه در ایران در ایران ارتباط گریفین با ایزدان مهم ناشناخته باقی می‌ماند. در قدیمی‌ترین نمونه‌های به دست آمده، گریفین با خدای اینشوشیناک مرتبط است و نگهبان دروازه‌های معبد اوست. اینشوشیناک از محبوب‌ترین خدایان ایلامی، خدای دنیای مردگان و سوگند است و آیین‌های پرستش او با روشنایی روز ارتباط دارد. به غیر از اینشوشیناک با توجه به نمادشناسی نقشمایه گریفین می‌توان آن را به ایزد بهرام و همین‌طور مهر مرتبط نمود. بهرام فرهمندترین ایزد و پیروزمندترین پیروزمندان است. محافظ پیمان‌ها و شکست‌دهنده دشمنان است. او همچنین توانایی فرزندآوری را قدرت می‌بخشد (پورداوود،

است. بر روی مهرهای هخامنشی گریفین محافظ حلقه بالدار است و به این ترتیب بازنمایاننده بالاترین نیروهای حمایتی و پیروزی است. شیران نگهبانان نمادین پرستشگاه‌ها و قصرها و آرامگاه‌ها بودند و تصور می‌رفت درنده‌خویی آن‌ها موجب دور کردن تأثیرات زیان‌آور می‌شود» (هال، ۱۳۸۳: ۶۵-۶۴). گریفین نیز در چغازنبیل و هنر ایلامی، به عنوان نگهبان نمادین دروازه‌ها استفاده شده است و این صفت قدرتمند محافظ‌کنندگی را از نیم‌تنه شیرسان خود کسب می‌کند. بر روی حلقه طلایی ارجان نیز، یک جفت گریفین، درحالی‌که برترین قدرت‌ها را نمایش می‌دهند، دو طرف یک سمبل از گیاه زندگی ایستاده‌اند و به نوعی محافظ آن شده‌اند.

از دیگر ویژگی‌های گریفین بالی است که به آن اضافه شده است. «بال بر روی بدن انسان یا حیوان، علامت ایزدی و نماد قدرت محافظت است. جانوران بال‌دار دارای نیروی سحرآمیز و هر یک از آن‌ها فرمانروای قلمرو خود بودند. هنگامی‌که به شکل یک تصویر منحصر به فرد ترکیب می‌شدند، به صورت نگهبانان مقاومت‌ناپذیر معابد و قصرها درمی‌آمدند» (هال، ۱۳۸۳: ۳۱-۳۰).

برخی از گریفین‌های دوره هخامنشی و تعداد بسیار زیادی از نمونه‌های دوره اشکانی به شکل شاخ‌دار متصور شده‌اند. «شاخ در میان اقوام مختلف، مظهر قدرت و نیرو بود؛ بنابراین نشان خدایان بی‌شمار، مادر-الهیها و جنبه‌ای از تاج و کلاه‌خودهای پادشاهان و جنگجویان به شمار می‌رفت. شاخ در اغلب فرهنگ‌های شرقی وابسته به نرینگی

۱. انوما الیش (Enūma)

(Elish): نام حماسه آفرینش در اسطوره‌های بابلی است.

2. Marduk

3. Tiamat

تصویر ۱۹. تصویر آپولو سوار بر پشت گریفین، نقاشی سرخ‌گون بر روی سفال، قرن پنجم قبل از میلاد، یونان مأخذ: URL:7

تصویر ۱۸. ظرف سفالین با دسته‌هایی به شکل گریفین، حدود قرن هفتم ق.م، یونان. مأخذ: URL:6

با مفاهیم نمادین در هنر ایران و یونان به شیوه‌های مختلف بر روی آثار و اشیاء متفاوت به کار برده شده است. بررسی شیوه‌های به کار بردن نقشمایه نشان دهنده تفاوت نوع نگاه اساطیری به این موجود در فرهنگ ایران و یونان است.

در ایران نقش گریفین همواره با آرامشی توأم با وقار و سکون نمایش داده شده است و سحیه هنر ایرانی همواره بر شکل کلی نقش‌مایه سایه افکنده است. گریفین را می‌توان در حالت نشسته بر روی دو پا، چمباتمه زده و یا ایستاده مشاهده نمود. تا دوره اشکانی نشانی از خشونت در نوع ترکیب گریفین‌های ایرانی دیده نمی‌شود و در اغلب نمونه‌ها منقار یا دهان حیوان بسته است. در گریفین‌های اشکانی، بازنمایی خشونت در برخی نمونه‌ها با دهان باز و دندان‌های مشخص آغاز می‌شود. این خشونت آشکار در چهره حیوان را می‌توان به تأثیرات خارجی بر هنر اشکانی به ویژه هنر هلنی مرتبط دانست.

مهم‌ترین کاربرد نقش‌مایه گریفین در هنر ایران اغلب به صورت حکاکی بر روی مهر یا فلز است. اشیاء فراوانی همچون جام‌ها، پلاک‌ها، دسته سلاح با نقش این حیوان تزیین شده‌اند. دیگر شیوه‌های کاربرد این نقش‌مایه عبارت‌اند از: نقش برجسته بر روی کاشی (در شوش) و یا سنگ (در تخت جمشید)، حجاری سنگ (هخامنشی)، گچ‌بری و برجسته‌کاری روی دیوار (دوره ساسانی)، حکاکی و تزیین جواهرات (دوره هخامنشی). تنها نمونه‌های آزاد به صورت مجسمه یا سردیس از این موجود در مفرغ‌های به دست آمده از لرستان یا مجموعه زیویه دیده شده است. جواهرت هخامنشی که در انتهای آن‌ها سر گریفین به شکل سه‌بعدی ساخته شده است و یا ریتون‌های اشکانی که نیم‌تنه گریفین در بخش قدما به عنوان پیکره انتهایی آن

۱۳۹۲: ۲۲۰). ایزدمهر نیز ایزد پیمان دوستی و خرد است. خورشید نشانه اوست؛ بنابراین گریفین در ایران با زندگی پس از مرگ، عهد و پیمان، راستی و درستی و خورشید مرتبط است.

ایزدان مرتبط با نقشمایه در یونان در یونان ارتباط‌های اساطیری گریفین بارز و مشخص است. او با سه ایزد برجسته آپولو، آتنا و دیونیسوس^۱ مرتبط است. آپولو ملقب به فئوبوس^۲ (درخشان) بود و او را خدای خرد و پاک، موسیقی، شعر و هنر، روشنایی و خورشید می‌دانستند. حافظ مسافران، شبانان، گله و محصول بود. آتنا نیز الهه حکمت و خرد، حامی هنرها به خصوص الهه نگهبان شهر آتن بود اما دیونیسوس خدای شراب، شور و باروری محسوب می‌شود. با توجه به این ارتباط‌ها گریفین بیش از هر چیز، نماد آپولو و درخشندگی اوست. به همین سبب، ارابه او را می‌راند و در مرتبه بعدی به اسطه ارتباط با آتنا، نماد محافظت و نگهبانی است. وظیفه‌ای که در ارتباط با دیونیسوس و محافظت از شراب وی اهمیت می‌یابد. "در میان یونانیان گریفین هم‌ذات غول‌های نگهبان گنج است. گریفین‌ها از صراحی پر از شراب دیونیسوس^۳ مراقبت و با جویندگان طلا در کوه‌ها مبارزه می‌کردند. آن‌ها مرکب آپولو بودند. گریفین در میان یونانیان نماد قدرت و مراقبت بود و مانع دستیابی به گنج‌ها" (شوالیه، ۱۳۸۵: ۷۳۴-۷۳۲). در یونان، گریفین برای آپولو^۴ و آتنه^۴ به معنی خرد و برای دیونیسوس در نقش انتقام مقدس بود و از آنجاکه نگهبان گنجینه است، هوشیاری و انتقام را نشان می‌دهد (هال، ۱۳۸۳: ۶۵-۶۴).

پ- الگوهای بازنمایی نقش‌مایه

نقشمایه گریفین به عنوان یک نقشمایه اساطیری و مرتبط

1. Dionysus
بزرگ‌ترین خدای دوران هلنیستی یونان
2. Pheobus
یکی از لقبهای آپولو به معنی درخشنده
3. Apollo
آپولو، خدای روشنایی (خورشید)، موسیقی، کمانداری، پزشکی، هنرها و پیشگوی در یونان
4. Athena
آتنا یا آتنه ملقب به پالاس الهه یونانی خرد، جنگ، صنایع دستی و نگهبان شهر آتن

تصویر ۲۰. نقاشی گریفین به شیوه سرخ‌گون بروی سفال، گریفین ارا به دیونیسیوس رامی کشد، قرن پنجم قبل از میلاد، یونان مأخذ: URL:6

بازنمایی گریفین متنوع هستند و بر اساس مطالعه حاضر، گریفین در هشت الگوی ثابت و متفاوت بازنمایی شده است که عبارتند از:

۱- **نشسته روی دو پا به عنوان ناظر:** در ایران بر روی مهرها و یا حتی برخی از حکاکی‌ها، گریفین ناظر بر اعمال سایر موجودات روی مهر و یا اتفاقات بازنمایی شده است. این شیوه در ایران استفاده می‌شود و در یونان متداول نیست.

۲- **جفت ایستاده روبروی هم یا پشت‌به‌پشت:** نقش‌مایه به این شیوه به تعبیری بازنمایی قدرت کامل خورشیدی است. با توجه به پیوند گریفین با خورشید و بازتاب طبیعت خورشید در نمادشناسی این حیوان، بنا به نظر نمادشناسانی همچون جابز، زمانی که موجود به صورت جفت پشت‌به‌پشت یا روبرو نشان داده می‌شود، در حقیقت هم‌زمان رو به غرب و شرق دارد و به این ترتیب گستره و قلمرو کامل خورشید را زیر نظر دارد. پس طبیعت کامل خورشید را نمایش می‌دهد. این شیوه بازنمایی در یونان متداول نیست.

۳- **محافظ (دروازه‌ها، حلقه‌بال‌دار، درخت زندگی یا سمبل آن):** گریفین در تمامی صورت‌های خود، این کیفیت محافظ را دارد. او خیر کامل، بالاترین قدرت و پیروزمندی قطعی است؛ بنابراین حضور آن هر نوع شکست را رد می‌کند اما به‌طور ویژه کارکرد محافظت گریفین، در محافظت از دروازه‌های معبد، حلقه‌بال‌دار و درخت زندگی تبلور می‌یابد. در یونان مهم‌ترین ویژگی گریفین محافظت است.

استفاده شده است. از دیگر نمونه‌های سه‌بعدی و حجمی این حیوان محسوب می‌شوند.

در یونان نقاشی تصویرگریفین به صورت فرسک بر روی دیوار و یا تزیین روی سفال متداول بوده است. علاوه بر این در یونان ساخت سردیس‌های فلزی یا سنگی و حتی مجسمه‌های کامل از این حیوان بیش از هر چیز، مورد توجه است. این سردیس‌ها از مقابر به دست آمده‌اند. در مقبره‌های یونانی این حیوان به صورت نقش برجسته بر روی دیوار مقبره به کار رفته است. حکاکی نقش بر روی جعبه‌های عاجی شکل و یا فلزی به دست آمده از این مقابر، یا بر روی تابوت‌های سنگی دیده شده است و نشان می‌دهد که گریفین موجودی است که با مراسم تدفین و یا زندگی پس از مرگ در ارتباط است (Osborn, 1998: 145). گریفین در یونان، حتی در موزاییک‌کاری‌های کف ساختمان‌ها به کار رفته است. اگرچه یونانیان این نقش‌مایه را از هنرمندان شرقی اقتباس نمودند اما گریفین همواره تحت اسلوب هنر یونانی در این کشور به نمایش درآمده است. گریفین یونانی موجودی است پر پیچ و تاب، در حال حرکت و یا جهش، حتی در حال حمله به سایر حیوانات عضلات حیوان حجیم و پرانرژی‌اند. سر و گردن کشیده‌ای دارد و بال‌ها اغلب در حالتی شبیه به پرواز گسترده شده‌اند.

فارغ از اینکه گریفین بر روی چه نوع شیء یا کجا به کار رفته باشد، موقعیت‌ها و یا حالت‌هایی که گریفین در قالب آنها بازنمایی شده است به شدت متأثر از مفاهیم اساطیری و خویشتکاری گریفین است. این موقعیت‌ها و روابط حاکم بر

جدول ۱. تحلیل تطبیقی شکل و فرم گریفین در ایران و یونان، مأخذ: نگارنده.

اندامهای فرعی افزوده شده				فرم اصلی	
شاخ	بال	دم	گوش		
تک شاخ یا جفت شاخ	دارد	شیر عقاب عقرب	خر، اسب	۱- ترکیب دو نیم تنه شیر و عقاب ۲- ترکیب بدن گربه سان با سر عقاب	ایران
بدون شاخ	دارد	شیر	خر، اسب	ترکیب بدن گربه سان با سر عقاب	یونان

۶- **جنگ با ایزدان:** این نوع بازنمایی در یونان استفاده می‌شود و در ایران مورد توجه نیست. در ایران بازنمایی جسمانی ایزدان متداول نیست و بنابراین طبیعی است که گریفین در مبارزه با ایزدان دیده نشود اما پادشاه جانشین مناسبی برای مفاهیم مرتبط با دنیای ایزدان است. اعمال و رفتار او به نوعی بازنمایی فعالیت‌های مینوی ایزدان است. پس پادشاه به عنوان سمبل قدرت کامل و نیروی برتر در صحنه‌های جنگ با گریفین روپرو می‌شود که جایگزینی است برای صحنه‌های نبرد گریفین با ایزدان در یونان.

۷- **مرکب ایزدان:** در ایران گریفین هرگز مرکب یا ارابه‌ران نبوده است اما در یونان ارابه آپولو را می‌راند و حتی آتنا سوار بر گریفین تصویر شده است.

۸- **در کنار پادشاه:** گریفین در ایران بر روی مهرهای متعددی در کنار پادشاه تصویر شده است. در این صحنه‌ها پادشاه در حال مهار یک یا دو گریفین نشان داده شده است و یا بر روی گریفین‌هایی ایستاده است. در بعضی موارد، گریفین پشت سر پادشاه چمباتمه زده و ناظر بر اعمال اوست. در صحنه‌های نیایش پادشاه هخامنشی، گریفین اغلب ناظر است. به طور یقین، این همراهی میان پادشاه و گریفین، دستیابی پادشاه به کامل‌ترین شکل قدرت را بازنمایی کرده و تضمینی بر پیروزمندی اوست.

به همراه آتنا محافظ شهر بوده و حتی محافظ مقبره‌ها نیز به شمار می‌رود.

گریفین همچنین، در ساخت ریتون‌های ایرانی و یونانی استفاده شده است و وظیفه محافظت از نوشیدنی درون ظروف را بر عهده دارد. در ایران گریفین فقط با ریتون‌ها ترکیب می‌شود اما در یونان علاوه بر ریتون‌ها، گریفین به عنوان زینت یا دسته ظروف کاربردی مانند پاتیل‌ها استفاده شده است که می‌تواند تداوم همین وظیفه محافظت از غذا یا نوشیدنی را بازنمایی کند.

۴- **جنگ با حیوانات دیگر:** همان‌گونه که پیشتر ذکر شد، گریفین در یونان با حیوانات اساطیری یا غیر اساطیری مبارزه می‌کند اما در ایران این نوع بازنمایی کمتر دیده شده است. فقط در دوره ایلامی بر روی تعداد محدودی از مهرها به جای قهرمان در حال مهار حیوانات ظاهر می‌شود.

۵- **شکار:** گریفین در ایران به دست پادشاه شکار می‌شود. حیوان نماد بالاترین نوع قدرت است و شکار آن توسط پادشاه، دستیابی پادشاه به این قدرت بی‌انتهای نامادپردازی می‌کند. در یونان این شیوه بازنمایی متداول نیست. مضمون شکار گریفین و یا جنگ پادشاه هخامنشی با گریفین بر روی تعدادی از مهرهای هخامنشی تکرار می‌شود. پادشاه سوار بر ارابه خود، ایستاده یا در کنار حلقه بالدار، به وسیله تیروکمان یا خنجر، گریفین شاخدار را شکار می‌کند. این گریفین سمبل نیروهای خیر است

جدول ۲. تحلیل تطبیقی شیوه بازنمایی گریفین در ایران و یونان، مأخذ: نگارنده.

شیوه بازنمایی								ایران
صورت بازنمایی	الگوهای بازنمایی							
	کنار پادشاه	مرکب ایزدان	شکار	جنگ	محافظ	جفت	ناظر	
نشسته چمیاته زده ایستاده	ملازم پادشاه، مهار شده توسط پادشاه، ناظر بر اعمال پادشاه، محافظ پادشاه،		شکار شدن توسط پادشاه، شکار کردن سایر حیوانات	با قهرمان، با پادشاه	دروازه، حلقه بالدار، درخت زندگی، نوشیدنی،	روبرو / پشت به پشت	بر اعمال پادشاه یا سایرین	
مرکب ایزدان / حیوان اربه در حال حمله، غرش،		آتنا آپولو دیونوسوس		با ایزدان، با دشمنان آتنا، آپولو، دیونوسوس با حیوانات اساطیری	شهر، نوشیدنی، غذا			یونان

جدول ۳. تحلیل تطبیقی نمادشناسی گریفین در ایران و یونان، مأخذ: نگارنده.

مفهوم نمادین گریفین	ایزد مرتبط	نماد شناسی اندامها و اجزا بدن گریفین			ایران
		گوش	شاخ	ترکیب کلی بدن	
شکست ناپذیری و پیروزی محافظت و نگهبانی قدرت همراه با خرد کامل خورشید و روشنایی	اینشوشیناک، بهرام، مهر	آگاهی	قدرت ایزدی و شکست ناپذیر	پیوند قدرت زمینی و آسمانی	
	آتنا، آپولو دیونوسوس	آگاهی		پیوند قدرت زمینی و آسمانی	یونان

نتیجه

با توجه به اسناد و نظر اندیشمندان سرمنشا ظهور نقشمایه گریفین سرزمین ایران و دوره ایلامی است. ویژگیهای خاص این حیوان در ارتباط با ایزدان ایرانی و یونانی بیشتر جلوه یافته و محقق میشود. به نظر می‌رسد که فرم نقشمایه در ایران به شدت بر شکل آن در یونان تأثیر داشته است. گریفین ایرانی نه تنها در شکل و فرم بلکه در مضامین مرتبط نیز بر گریفین‌های یونانی تأثیر داشته است. به نظر می‌رسد که گریفین‌های یونانی با الهام از شکل گریفین اشکانی که همیشه با دهان باز ساخته می‌شد، شکل گرفته‌اند و علاوه بر این چون گریفین ایرانی از دیرباز با مضمون‌های پیروزمندی، روشنایی و محافظت مرتبط بوده به همین ترتیب در یونان نیز با ایزدان مربوط به این مفاهیم همراه شده است. در یونان گریفین به واسطه ارتباطش با آپولو، آتنا و دیونیسوس تقدس می‌یابد و در ایران با اینشوشیناک، بهرام و مهر پیوند خورده است. مقایسه ایزدان مرتبط با گریفین در ایران و یونان نشان می‌دهد که این حیوان به‌طور روشن سمبلی برای سه مفهوم خورشید و روشنایی، محافظت و پیروزمندی، و همچنین خرد است. مضمون خورشید و روشنایی در ارتباط گریفین با آپولو و اینشوشیناک مستتر است. نشانه آپولو خورشید است. آیین‌های پرستش و ستایش اینشوشیناک نیز با روشنایی روز پیوند دارد، و پیوند ایزد مهر با فروغ و روشنایی روز نیز ارتباط گریفین با روشنایی را تشدید می‌کند. مهم‌ترین ویژگی گریفین قدرت محافظت و پیروزمندی اوست که از ارتباط آن با ایزدان ناشی می‌شود. آتنا محافظ شهر آتن بود و اوست که تصویر گریفین را بر روی سپر خود دارد. در ایران نیز، گریفین محافظ دروازه‌های معبد اینشوشیناک است. در دوره هخامنشی به‌عنوان محافظ گیاه زندگی و نمادهای مرتبط با سلطنت بازنمایی شده است و نشان دهنده وجود کامل‌ترین صورت قدرت به‌شمار می‌رود. پیروزمندی گریفین در رابطه او با بهرام و آتنا بیش از پیش تقویت می‌شود. خویشکاری این دو ایزد فهرست کاملی از مفاهیم شکست‌ناپذیری و پیروزی را ارائه می‌دهد. البته نباید فراموش کرد که گریفین ذاتاً با پیوند زدن قدرت‌های زمینی (در شیر) با آسمانی (در خورشید)، قدرت شکست‌ناپذیری را از آن خود ساخته است. نکته بسیار مهمی که در نمادشناسی گریفین مغفول مانده، ارتباط آن با مفهوم خرد است. در توصیف تمامی ایزدان مرتبط با این موجود به خرد و پاکی نیز اشاره شده است. آتنا الهه حکمت و خرد، آپولو خدای پاکی و خرد، مهر ایزد آگاه بر همه چیز و بهرام داناترین دانایان است. بنابراین گریفین به‌عنوان موجود مرتبط با تمامی این ایزدان در نهایت، نماد قدرت آکنده از خرد و پاکی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که گریفین در ایران، همواره به‌عنوان یک نوع نقش‌مایه اساطیری پر اهمیت در موقعیت‌های تصویری شاخص شامل کنار پادشاه، محافظ دروازه‌ها، محافظ حلقه پال‌دار و محافظ درخت زندگی و یا ناظر بر صحنه‌های مذهبی - اساطیری استفاده شده است اما در یونان به دلیل ساختار اساطیری متفاوت آن، گریفین به‌عنوان مرکب ایزدان، در جنگ با ایزدان یا حیوانات دیگر نیز دیده شده است. این تفاوت بر کاربرد شیوه کاربرد نقشمایه نیز اثر داشته است. گریفین در یونان به‌عنوان نوعی تزئین در اشیاء روزمره همچون دیگ‌ها یا ظرف‌های کاربردی هم استفاده شده است اما در ایران این شیوه هرگز متداول نبوده و گریفین همواره در سیطره مفاهیم عمیق اساطیری - مذهبی باقی مانده است.

منابع و مأخذ:

بلک، جرمی و گرین، آنتونی. (۱۳۸۵). فرهنگ‌نامه خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین باستان. ترجمه: پیمان متین، تهران: امیرکبیر.
بندش (۱۳۹۷). گردآوری: فرنیغ دادگی. برگردان: مهرداد بهار. تهران: توس.
بهزادی، رقیه. (۱۳۷۳). قوم‌های کهن در آسیای مرکزی و فلات ایران. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

- پاکباز، رویین. (۱۳۷۹). دایره المعارف هنر. تهران: فرهنگ معاصر.
- پورداوود، ابراهیم. (۱۳۹۴). اوستا: ج ۱ - گاتاها، ج ۲ - یشتها، ج ۳ - یسنا، ج ۴ - ونیداد. ویراست جدید: فرید مرادی. تهران: نگاه.
- جابر انصاری، حمیده. (۱۳۸۷). نمادشناسی گریفین و سیر تحولات فرمی آن در هنر ایران پیش از اسلام. کتاب ماه هنر، ۱۱۸: ۱۰۵-۹۵.
- خسروی، عرفان (۱۳۹۵)، شناختنامه جامع دایناسورهای ایران و جهان، تهران: طلایی.
- دادور، ابوالقاسم. روزبهنای، رویا. (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی جانوران ترکیبی در هنر هخامنشیان و آشوریان. نگره. ۱۸: ۳۳-۱۸.
- دادور، ابوالقاسم، بیبا مصباح (۱۳۹۱). تأثیر دو فرهنگ هنر هلنی و ایرانی در شکل و تزئینات ریتون‌های اشکانی. فصلنامه باغ نظر. دوره ۲۱. ۹: ۵۸-۴۷.
- دادور، ابوالقاسم، مبینی، مهتاب (۱۳۸۹)، جانوران ترکیبی در هنر ایران باستان، تهران: الزهرا.
- رستمی، مصطفی. موسوی حاجی، سید رسول. افشار، حنان (۱۳۹۸). نقش اسطوره‌های ایران و یونان در پیکرنگاری بخش قدامی ریتون‌های اشکانی نسا. پژوهش‌های باستان‌شناسی. ۲۱: ۹۷-۱۱۴.
- زکریایی کرمانی، ایمان. (۱۳۸۵). بررسی نقوش اساطیری در منسوجات ساسانی. پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
- شوالیه، ژان و گربران، آلن. (۱۳۸۵). فرهنگ نمادها: اساطیر، رویاها، رسوم. ترجمه: سودابه فضایی. تهران: نشر جیحون.
- کوپر، جی.سی. (۱۳۸۶). فرهنگ مصور نمادهای سنتی. ترجمه: ملیحه کرباسیان. تهران: فرهنگ نشر نو.
- صراف، محمد رحیم. (۱۳۸۷)، مذهب قوم ایلام، تهران: سمت.
- فریه، ر.دبلیو. (۱۳۷۶). هنرهای ایران. ترجمه: پرویز مرزبان. تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز.
- کریمی، مهرناز. (۱۳۸۱). بررسی تأثیرات متقابل موجودات افسانه‌ای - ترکیبی دو تمدن کهن ایران و بین‌النهرین بر یکدیگر با تأکید بر شکل و معنا. پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
- گاردنر، هلن و دیگران. (۱۳۷۴)، هنر در گذر زمان. ترجمه: محمدتقی فرامرزی. تهران: نقش جهان.
- ماسون، میخائیل یوگنیویچ (۱۳۸۳). ریتون‌های اشکانی نسا. ترجمه: شهرام حیدرآبادیان. تهران: ماکان.
- محبی، حمیدرضا. (۱۳۷۷). مطالعه و بررسی نقوش شکار در هنر ایران (تا پایان دوره صفویه). پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
- محمودی، فتنه. (۱۳۸۰). بررسی نقوش تزئینی هنر دوره ساسانی به‌ویژه جام‌های فلزی و پارچه‌ها. پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
- مصباح، بیبا. (۱۳۹۱). تحلیل ساختارگرایانه نقش ۳ مایه‌های ترکیبی - تخیلی بر روی آثار مکشوفه در فلات ایران، دوران تاریخی (از هزاره هفتم قبل از میلاد تا حمله اسکندر). رساله جهت اخذ درجه دکترا پژوهش هنر. استاد راهنما: علیرضا هژبری نوبری. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
- مک کال، هنریتا. (۱۳۸۶). اسطوره‌های بین‌النهرینی. ترجمه: عباس مخبر. تهران: مرکز.
- هال، جیمز. (۱۳۸۰). فرهنگ نگاره‌های نمادها در هنر شرق و غرب. مترجم: رقیه بهزادی. تهران: فرهنگ معاصر.
- هینتس، والتر. (۱۳۷۱). دنیای گمشده عیلام، ترجمه: فیروز فیروزنیا. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- هینلز، جان. (۱۳۸۴). شناخت اساطیر ایران. ترجمه: ژاله آموزگار و احمد تفضلی. تهران: نشر چشمه.
- ورمارزن، مارتین. (۱۳۷۵). آیین میترا. ترجمه: بزرگ نادرزاده. تهران: نشر چشمه.

Masson, M.E. (1982), *The Parthian Rhytons of Nisa, casa eित्रice le lettere licosa commissionaria sansoni*

Mayor, Adrienne (2000), *The First Fossil Hunters: Paleontology in Greek and Roman Times*, Princeton University Press, New Jersey.

Furtwaengler, M., *Gryps*, in Roscher's lexicon, London: Sidgwick and Jackson.

Greeen, Peter (1982), *A concise History of Ancient Greece to the Close of the Classical Era*, Thames and Hudson.

Hinz, Walther (1972), *The Lost World of Elam, re-creation of a vanished civilization*, translated by Jennifer Barnes, London: Sidgwick and Jackson.

Morgan, Lyvia (2010), *An Aegean Griffin in Egypt: The Hunt Frieze at Tell El-D, Egypt and the Levant*, Vol. 20: 303-323.

Perrot, George (1976), *History of Art in Persia*, Charles Chipiez, Tehran: Imperial organization for social services.

Alvarez-Mon, Javier (2010), *The Golden Griffin from Arjan in Elam and Persia*, Editors: Winona Lake: Eisenbrauns Inc.

Bietak, Manfred (1996), *Avaris, The Capital of the Hyksos (Recent Excavations at Tell el-Daba)*, London: British Museum Press.

Delougaz, P. and Kantor, H.J. (1996), *Choghamish: The First Five Seasons of Excavations 1961-1971*, New York: Oxford University Press.

Higgins, Reynold (1981), *Minoan and Mycenaean Art*, New York: Oxford University Press.

Michlits, Christian (2008), *The story of Thera: Hellenistic and Roman times*, University of Wien.

Mostafa Kamal, Samar et.al.(2011), *Fantastic Animals Scenes at Beni Hassan*, Journal of Arab Universities for Tourism and Hospitality, Vol. 8, Special Issue- Part 1

Osborne, Robin(1998), *Archaic and Classical Greek Art*, New York: Oxford University Press.

Patch, Diana Craig (2012), *Dawon of Egyptian Art*, New York: the Metropolitan Museum of Art.

Porada, Edith (1965), *The Art of Ancient Iran: Pre-Islamic Cultures*, with the collaboration of R. H. Dyson, Contributions by C. K. Wilkinson New York : Crown Publishers.

Robertson , Martin(1991), *A History of Greek Art*, London: Cambridge University Press.

Schmidt E. F. (1957), *Persepolis II. Contents of the Treasury and other discoveries*, Chicago: University of Chicago Oriental Institute Publications

Wyatt, Nicolas (2009), *Identifying and Characterizing the Griffin in Egyptian and West Semitic Tradition*1, Journal of Ancient Egyptian Interconnections, Vol.1: 29-39.

Wing, George (2015) *Predynastic Egyptian representations of animals: The journey from nature to art and beyond*, Durham theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/11335/>

منابع اینترنتی:

- URL1: <http://www.miho.or.jp/booth/html/artcon/00000822e.htm> (Access date 2018/05/15).
URL2: <http://www.daimonas.com/pages/griffin.html> (Access date 2018/04/20).
URL3: <https://collections.mfa.org/objects153046/head-of-griffin> (Access date 2019/12/13).
URL4: <https://collections.mfa.org/objects153049/head-of-griffin> (Access date 2019/12/13).
URL5: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255012> (Access date 2018/04/20).
URL6: <https://www.theoi.com/Thaumasios/Grypes.html> (Access date 2018/05/15).
URL7: <https://www.kunst-fuer-alle.de/~/apollo-on-griffin-vase-painting-greek/index.htm> (Access date 2018/05/15).
URL8: <https://www.alamy.com/> (Access date 2018/05/15).
URL9: <https://www.ashmolean.org/two-dog-palette/> (Access date 2019/11/09).
URL10: <https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00116340001> (Access date 2019/12/13).
URL11: <http://www.arretetonchar.fr/~/archives/ico/ArtPerseAntique/original> (Access date 2019/12/13).

University of Chicago Oriental Institute Publications

Vermaseren, Maarten Jozef(1996), Mithra, Translated by: Bozorg Naderzadeh, Tehran: Cheshmeh.

Wing, George (2015) Predynastic Egyptian representations of animals: The journey from nature to art and beyond, Durham theses, Durham University. Available at Durham E-Theses Online:

- Ferrier, R. (1995), *The Arts of Persia*, Tehran: Farzan Rouz.
- Furtwaengler, M., Gryps, in *Roscher's lexicon*, London : Sidgwick and Jackson.
- Gardner, Helen (1995), *Art Through the ages*, Translated by: Mohammadtaghi Faramarzi. Tehran: Naghshe Jahan.
- Green, Peter (1982), *A concise History of Ancient Greece to the Close of the Classical Era*, Thames and Hudson.
- Hall, James (2001), *Illustrated dictionary of symbols in Eastern and Western art* , Translated by: Behzadi, Roqieh, Tehran: Farhang e Moaser.
- Higgins, Reynold (1981), *Minoan and Mycenaean Art*, New York: Oxford University Press.
- Hinnells, John Russell (2005), *Persian mythology*, translated by: Jaleh Amoozegar & Ahmad Taffazoli, Tehran: Cheshmeh.
- Hinz, Walther (1972), *The Lost World of Elam, re-creation of a vanished civilization*, translated by Jennifer Barnes, London: Sidgwick and Jackson.
- Jaber Ansari, Hamide (2008), *Iconography of Griffin and its changes in prehistoric Iranian art*, *Ketab Mah e Honar*, 118: 95-105.
- Khosrawi, Erfan (2016), *Dinosaurs Encyclopedia*, Tehran: Talaei.
- Masson, M.E. (1982), *The Parthian Rhytons of Nisa, casa editrice le lettere licosa commissionaria sansoni*
- Masson, Mikhail Evgenievich,
- Mayor, Adrienne (2000), *The First Fossil Hunters: Paleontology in Greek and Roman Times*, Princeton University Press, New Jersey.
- McCall, Henrietta (2007), *Mesopotamian myths*, Translated by: Abbas Mokhber, Tehran: Markaz Mesbah, Bitak (2012), *Constructive Analysis of Hybrid Animals in Prehistoric and Historic Iran*, Phd Thesis, Tehran: Tarbiat Modarres University
- Michlits, Christian (2008), *The story of Thera: Hellenistic and Roman times*, University of Wien.
- Morgan, Lyvia (2010), *An Aegean Griffin in Egypt: The Hunt Frieze at Tell El-D, Egypt and the Levant*, Vol. 20: 303-323.
- Mostafa Kamal, Samar et.al. (2011), *Fantastic Animals Scenes at Beni Hassan*, *Journal of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, Vol. 8, Special Issue- Part 1
- Osborne, Robin (1998), *Archaic and Classical Greek Art*, New York: Oxford University Press.
- Pakbaz, Ruyin (2000), *Encyclopedia of art: painting, sculpture, graphic arts*, Tehran: Farhang Moaser
- Patch, Diana Craig (2012), *Dawon of Egyptian Art*, New York: the Metropolitan Museum of Art.
- Perrot, George (1976), *History of Art in Persia*, Charles Chipiez, Tehran: Imperial organization for social services.
- Porada, Edith (1965), *The Art of Ancient Iran: Pre-Islamic Cultures*, with the collaboration of R. H. Dyson, Contributions by C. K. Wilkinson New York: Crown Publishers. Pourdavoud, Ebrahim (2015), *Avesta*, Editor: Fari Moradi, Tehran: Negah.
- Riyazi, Mohammad Reza (1996), *The Encyclopedia of Artistic Terms*, Tehran: Alzahra University
- Robertson, Martin (1991), *A History of Greek Art*, London: Cambridge University Press.
- Rostami, Mostafa, Mousavi Haji, Seyyed Rasool, Afshar, Hannan (2019), *The Impact of Iranian and Greek Mythology on the Iconography of Parthian Rhyta Protomes from Nisa (Centaur, Bull-Man, Leogryph)*, *Pazhohesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, Vol.9: 97-114.
- Sarraf, M.R. (2008), *The religion of ilam (5000-2600ago)*, Tehran: Samt.
- Schmidt E. F. (1957), *Persepolis II. Contents of the Treasury and other discoveries*, Chicago:

body. Besides that, the Iranian form of the griffin was used as the schema for the Greek types. The open-mouthed forms of the griffin were common during the Parthians of Iran, and it became the original form of the griffin in Greece. However, it should be taken into consideration that in Greece, the griffins were more natural and energetic in design. The Greeks tended more to make busts of the griffin, while in Iran its reliefs had been more common. In Iran the griffins are the guardians of the winged disc, tree of life or the fire altar, and the viewers of the king's religious party; beside the king in formal ceremony or alongside him in battles. Sometimes the king haunts the griffin. The haunting scenes of griffin by the king may convey symbolic concepts of victory or power. The Greek griffins are also showed as the guardians, but they are always in battle with the gods' or goddesses' enemies. Sometimes the gods Apollo, Dionysus, and the goddess Athena ride on the back of a griffin. While the Iranian types of the griffin are always sitting on hind legs, sitting, or standing straight and calm, the Greek griffins are open-mouthed, roaring, and even in attacking position. Another important characteristic of the griffins is their horn, and ears. Sometimes the griffin has two horns, which is the characteristic of the Iranian types. The horns show the godly, manhood power. The ears belong to donkey or horse, and showing them as a part of griffin's body affects its concepts, and that's why the animal is a symbol of wisdom. It seems that in Greece, accompanying the gods can simply change the roles of the griffin to a divine beast, but the symbolic concepts of griffin are more effectively used in Iran. The griffin in Iran is always showed in great serenity with dignity beside the king. In Iran some other related symbols to the griffin are the life plant, and the winged circle, but they have never been used with the Greek griffins. It is obvious that the griffin in Iran has the highest level of power and dignity. In both countries, the griffin is the most important symbol of the great power; the power that in Iran belonged to Inshushinak and Mithra, while in Greece belonged to Apollo, Athena and Dionysus. The creature is connected to the heavenly symbols of the sun and lightening, and is also considered as the symbol of protection, victory and wisdom.

Keywords: Griffin, Lion, Eagle, Persian Art, Greek Art

- References:** Alvarez-Mon, Javier (2010), *The Golden Griffin from Arjan in Elam and Persia*, Editors: Winona Lake: Eisenbrauns Inc.
- Behzadi, Roqieh (1994), *The less known peoples of central Asia and Iranian plateau*, Tehran: Ministry of foreign Affairs' Press.
- Bietak, Manfred (1996), *Avaris, The Capital of the Hyksos (Recent Excavations at Tell el-Daba)*, London: British Museum Press.
- Black, Jeremy, Green, Anthony (1992), *Gods, demons, and symbols of ancient Mesopotamia: an illustrated dictionary*, University of Texas Press.
- Cooper, Jean C (2007), *An illustrated encyclopaedia of traditional symbols*, Translated by: Maliheh Karbasian, Tehran: Nashr e no.
- Chevalier, Jea (2019), *Dictionnaire des symboles: mythes, reves, coutumes*, translated by: Soudabeh Fazaeli. Tehran: Jeyhoun.
- Dadegi, Franbagh (2018), *Bondahesh*, Translated by: Mehrdad Bahar, Tehran: Toos.
- Dadvar, Abolghasem, Rouzbahani, Roya (2016), *Comparative study of hybrid animals in Achaemenian and Assyrian art With focus on reliefs and stamps*, Negareh, vol:11(39):16-33.
- Dadvar, Abolghasem, Mobini, Mahtab (2010), *The Compound Animals in Persian Art*, Tehran: Alzahra
- Dadvar, Abolghasem. Mesbah, Bit (2012), *Impact of Two Different Cultures - the Hellenistic and Persain - on the Parthian Rhytons*, Bagh-e-Nazar, vol:21: 47-58.
- Delougaz, P. and Kantor, H.J. (1996), *Choghamish: The First Five Seasons of Excavations 1961-1971*, New York: Oxford University Press.

A Comparative Study of Griffin Motif in Iran and Greece

Bitia Mesbah, Assistant Professor, Department of Art Research, Faculty of Art, Semnan University, Iran

Sara Shadrokh, Lecturer, Department of Graphic Design, Faculty of Art, Semnan University, Iran

Received: 2020/08/31 Accepted: 2021/02/07

Griffin is a famous mythological hybrid creature, which is made of two other powerful animals: the lion and the eagle. This hybrid animal connects the powers of the lion, as the earth's king, to the powers of eagle, as the sky's king. So, it is considered as one of the most important symbols of power and kingship in every civilization. Although some remaining instances in Egypt show the image of the griffin, but according to the research results of the Ashmolean museum, the Elamites were the first people to use the creature and soon after, different kinds of the animals were used in other civilizations like Mesopotamia, Egypt, Greece and even in the Far East. The Greeks used this motif enthusiastically in accordance to their artistic methods. So, the griffin became a common motif in Greek art. This research is a content analysis of different kinds of the griffin motif in Iran and Greece. The research is based on studying 145 samples of the motif from both countries using the relational method in the final analysis. The aims of the research are to analyze the motif according to the mythological beliefs. It is sought to find the answer to two main questions about the griffin motif: 1- what are the similarities and the differences between the motif in Iran and Greece? 2- How do the mythological beliefs affect the form or the usage of the griffin in both countries? The study is categorized into three aspects: first, the origins of the griffin are studied. Second, the form and shape of the griffin are discussed based on the samples. This includes the comparative study of the form and shape in both countries. In the third part, the mythological analysis of the motif is conducted according to the myths related to griffin. The results of the study show that the methods used in illustrating the griffin motif are according to the artistic methods of each country. The griffin has commonly been used in Iran since the Elamite era, but it has been used in Greece just after 1700 BC, in Crete, during Minoan art. The griffin in Iran has different forms and styles while in Greece it remains in the basic form as the combination of an eagle's head with the lion's